

Radnóti András

A szakadék széléről

A görög válság stratégiai aspektusai

Görögország és az Európai Unió júliusban elment a szakadék széléig. Mélyen, hosszan belenéztek, majd hátrébb léptek. Ez a trauma egy sor olyan problémát illusztrált és élezett ki mind Görögországban, mind az EU-ban, amelyet eddig tudatosan ignoráltunk. Addig jó, amíg a sokk nem múlik, mert nagyléptékű változás nélkül az európai projekt – Görögországgal együtt – ebek martalékvává válhat.

Az Európai Uniót két konfliktusgóc határolja: a kelet-európai „hátarvidék”, vagyis az EU és Oroszország közti országok és a Balkán. Mindkettő figyelmet érdemel, és ez a figyelem mindkét esetben igencsak időszerű: a görög válság az ukrán háborút követte az Európának kiosztott csípős pofonok sorában. A két konfliktus persze erősen különbözik egymástól, de az összképben jól kiegészítik egymást. Az ukrainai történések a konszenzuális és kooperatív (Nagy-)Európa illúziójának végéről és a geopolitika visszatértéről tanúskodnak. A görög válság pedig minden eddiginél világosabban mutatja a szakadék széléről visszatért unió politikájának visszásságait és stratégiai hendikepjét csakúgy, mint a szakadék mélyén rejlő veszélyeket.

Meggyőződésem, hogy a görög válság globális nézőpontból a nemzetállami politikának az európai politika felett aratott győzelméről szól. Ez egyrészt a provincialitásnak a globalitás felett aratott szomorú győzelmét jelenti, másrészt a demokráciának a technokrácia felett, másképp fogalmazva a politikának a nem politika felett aratott – kétségkívül örömteli – győzelmét. Jórészt politikai kérdés

persze, hogy mennyiben tekintjük az EU-t stratégiaileg egységesnek, vagyis mennyiben beszélhetünk az EU-t fenyegető stratégiai kihívásokról s még inkább ezekre adható közös válaszokról. Mivel azonban úgy hiszem, a tagállamok közti érdekközösség a politikáitól – azaz az érvényesülés lehetőségétől – függetlenül fennáll, a görög válsággal kapcsolatos stratégiai megfontolásokat az EU szemszögéből veszem szemügyre.

Európa és stratégia

Érdekes a *big picture*-től indítani a gondolkodást. Görögország kilépése az eurózónából – ahogyan azt minden érintett tudja – veszélyes *terra incognita*; olyan helyzet, amellyel Brüsszel és Berlin csakúgy, mint Athén, valószínűleg csak veszíthet. A legtöbbet azonban maga Európa veszítené, mert – noha az eurózónából való kilépés nem feltétlenül jelentene kilépést az EU-ból is – ezzel Görögország az integráció egy alacsonyabb fokára lépne vissza. A visszalépés pedig az 1957-es római szerződésben lefektetett elvnek – „mind szorosabb egység” –, azaz a föderatív integrációs logikának a bukása lenne, s mint ilyen, szög az egységes Európa gondolatának koporsójába. Maga a tény, hogy a Grexit itt is, ott is egyre inkább mint lehetséges, sőt kívánatos megoldás merült fel júliusban, azt jelenti, hogy nincs, aki a közös *európai érdeket* képviselje. Mert Európa első számú érdeke (és Európán, igen, a bővülő és mélyülő EU-t értem) a saját fennmaradása, legalábbis szubsztanciájában – márpedig a Grexit ezt fenyegeti. Az

EU-s bajtársiasság, illetve az európai projekt iránt vállalt közös felelősség, pontosabban az ezekre tekintettel lévő retorika paradox módon még akadályozta is a görög válság körül kialakult *nemzetközi helyzet* kezelését, amennyiben visszatartotta azoknak a partikuláris, vagyis nemzeti érdekeknek a kommunikációját, amelyek az egyes szereplőket voltaképpen mozgatták.

Mert nincs kétség: a kialakult európai válság középpontjában a demokrácia, pontosabban a nemzeti demokráciák ütközése áll – egy a nemzeteken átívelő és a kompromisszumokat elősegítő európai demokrácia hiányában. A német, lett vagy szlovák népakarat nem kevésbé legitim, mint a görög; a problémát egyrészt az képezi, hogy a nemzetek ezen Európájában minden népnek csak a saját érdeke áll a szívéhez közel, és nem egy – úgy tűnik, absztrakt és távoli – közös, európai érdek. Másrésztől viszont az, hogy ezzel látszólag a nemzeti vezetők sincsenek másként. A Sziriza ideológiai atyjának, az argentin Ernesto Laclau központi tézise, hogy a populizmus csupán egy mindenfajta ideológiai tartalmat nélkülöző logika, mely a *politikai* szerves része. Ha mármost számításba vesszük az EU-s kormányzás, konkrétan az Európai Bizottság büro- és technokratikus jellegét – melyet, ha elfogadjuk Laclau elméletét, a populizmus hiánya is ékesen bizonyít –, kiviláglik, hogy a politikai az, amit szűken mérnek Európában és bőven a tagállamokban. A technokratikus EU-s kormányzás így nemcsak morális okokból – antidemokratikus volta miatt –, hanem elméletileg is az európai politika antitézisének tekinthető. Mivel pedig az európai technokrácia terjeszkedése a nemzeti populizmust tüzezi, könnyen belátható, hogy egy európai szintű demokratikus reform nélkül ez a dichotómia önmagában is az európai projekt bukását okozhatja.

Az európai stratégiának mint az európai érdek legmagasabb szintű

megjelenési formájának természetesen előfeltétele az európai politika léte, de útjában áll még néhány tradicionális és ideológiai akadály is. Mondják, az Európai Unió „természetétől” „lényegileg” idegen a geopolitikai gondolkodás; tehát a természetet hagyománynak, a lényegét pedig ideológiának kell értenünk. A hangzatos közhely eredete abban keresendő, hogy a nagy – de soha nem választott – államférfi, Jean Monnet éppen a geopolitika hegemoniája és a vesztfáliai erőegyensúlyrendszer antitézisének képzelte az Európai Egyesült Államokat, a Monnet víziójából kinőtt unió pedig az előbbieket által előidézett háborúk folytatásának elkerülését kívánta volna biztosítani. Csakhogy a földrajz és a politika összefonódása, a stratégiai gondolkodás, a háború és a béke gyökerei nemzetközi rendszerünkénél jóval régebbre nyúlnak vissza. A geopolitika vagy – Fukuyamával szólva – a „történelem” rapid visszavertének tényét látva ezért könnyű megmosolyogni az európai politikai gondolkodást a 20. század második felében uraló idealista vonulatot. A mosoly persze kevés lesz, mert az unió külpolitikáját, illetve az arról való gondolkodást a mai napig ez a vonulat, pontosabban a szoros ide köthető és a jelentős politikai gondolkodó – és Monnet főideológusa –, François Duchêne tollából származó *idée force* ötletére épülő, úgynevezett „normatív hatalmi” paradigma uralja. Ennek lényege, hogy az EU alkotmányos és emberi jogi ügyekben való példamutatásával univerzális normát teremt, az e normához való konvergenciát pedig gazdasági erejével és egyéb *soft power* eszközökkel segíti. E logika szerint a geopolitika, a befolyási övezetek lényegüket tekintve elvetendő, káros fenoménnek. Mivel pedig a normatív hatalom az EU globális önképének sarokköve, annak szerepe a blokk külpolitikai gondolkodásában máig megkérdőjelez(het)etlen.

E megközelítés hegemóniájával kell tehát leszámolnunk. Erre vélekedésem szerint kiváló alkalmat szolgáltat a görög válság, melynek geopolitikai és stratégiai vonatkozásairól a normatív hatalom elégségeségének fennkölt illúziójában dagonyázó, intellektuálisan rest és technokratikus, azaz apolitikus Brüsszelnek nincs mondanivalója.

Görögország és geopolitika

A Balkán annak ellenére van igen rossz állapotban, hogy az EU – eddig egyedülálló módon – távlati ígéretet tett a térség egészének integrációjára. Jelen állás szerint Szerbia, Albánia, Macedónia és Montenegró tagjelöltek – utóbbiban a csatlakozási tárgyalások is megkezdődtek már –, Bosznia és Koszovó pedig „potenciális jelöltek”, ami az EU abszurd nyelvében a fenti ígéretet takarja. Az EU-tagság reménye azonban a Balkánon, Kelet-Közép-Európával ellentétben, nem látszik előidézni a csodát. A térséget ma szegénység és további tömeges elszegényedés, diszfunkcionális kormányok és – imittamott – alkotmányos berendezkedések: egy folyamatos gazdasági és politikai válság jellemzi. Stratégiai jelentősége folytán azonban a gyengeséget kihasználva komoly játékosok szereznek pozíciókat a régióban; Oroszország gyakorlatilag annak összes államában, de különösen a régi *protégé*, a Koszovó függetlenségével megbarátkozni csak nem akaró és így az (ezt feltételként kikötő) EU felé csak ímmel-ámmal igyekvő Szerbiában és az Oroszországtól gazdaságilag jelentős részben függő Montenegróban, de a térségben izolált Macedóniában is. A NATO-tag, de újabban stratégiai kérdésekben egyre megbízhatatlanabb Törökország pedig elsősorban Albániában és Macedóniában növeli befolyását politikai és gazdasági kapcsolatok egyre szilárdabb és kiterjedtebb hálójával.

A félsziget déli csücskén pedig ott van Görögország, amely súlyos, komplikált és ezerféleképpen összefonódó válságokkal küzd ugyan, de a mai napig az európai integráció leg(dél)keletibb bástyája (a parányi Ciprust nem számítva). Az EU- és NATO-tagság szimbolikus jelentősége talán nem szorul magyarázatra. Ezek stratégiai jelentősége pedig elsősorban éppen a zavaros Balkán tükrében óriási; de nem elfelejtendő, mondjuk, a NATO soudai haditengerészeti bázisa a Közel-Kelet és Észak-Afrika felől érkező fenyegetések szempontjából sem. Továbbmenve pedig megfontolandó az a tény, hogy Görögország a szíriai és afganisztáni menekültek többségének első belépési pontja az Európai Unióba, s mint ilyen, különleges felelősséggel – és potenciállal – bír az ez évi tömeges bevándorlás fojtogató problémájának megoldása terén.

A migrációs krízissel tehát Görögország igen fontos lett a Nyugat számára. Ez ma radikális változást jelent, pedig nem először van így: már a hidegháború idején is kitüntetett figyelem övezte az országot. Az Egyesült Államok Nagy-Britanniával és Nyugat-Németországgal karöltve súlyos dollármilliárdokat áldozott a görög gazdaságra – így emelte be a tókeszegény, évezredes rendfenntartási és adóbehajtási nehézségekkel küzdő hegyi országot az első világba –, és különösen a görög haderő felkészültségére, jobban mondva erejének a szintén NATO-tag Törökországgal való viszonylagos kiegyenlítésére. Ahogy Nógrádi György amerikai megfelelője, Robert D. Kaplan biztonságpolitikai szakértő is megjegyzi, már Görögország 1981-es, az EU-hoz való – objektíve aligha megérdemelt – csatlakozása erős jelzés az ország stratégiai jelentőségéről. Véleményem szerint még inkább jelzi ezt a görögök 1999-es, az euróhoz való csatlakozása. Helmut Kohl legújabb memoárkötetében (*Aus Sorge um Europa – Ein Appell*, Droemer,

2014) így ír az esetről: „Görögországot 2001-ben úgy vették fel az eurózónába, hogy nem teljesítette az euró bevezetéséhez szükséges feltételeket. A túl korai felvétellel feladták a kipróbált elvet, mely szerint »a reformok vezetnek a csatlakozáshoz«, vagyis először reformok, utána csatlakozás.” (Lejebb Kohl biztosít bennünket, hogy ha 1998-ban a németek őt választották volna kancellárnak, a görög csatlakozásra nem került volna sor.) Az idős államférfi jól látja, hogy az EU minden ez irányú erőfeszítése ellenére – kohéziós politika, konvergenciatervek stb. – nem maga az unió, hanem az eurózóna a konvergencia első számú motorja, amely kiélezi a versenyképességi és stabilitási deficiteket (és szufficiteket). Kohl ugyanakkor – talán szimptomatikus módon – nem látja a legfontosabb, nem gazdasági természetű megfontolást, hogy ugyanis az euró a hidegháború végével stratégiai jelentőségét elvesztett Görögország Nyugathoz tartozásának záloga volt – és az ma is.

Némi cinizmussal: Ciprasz példája is szemléletesen mutatja, hogy az euró mennyire elősegíti a tagállamok közti konvergenciát. Ha túlzó is a BusinessInsider újságírójának, Mike Birdnek a megjegyzése, hogy a görög miniszterelnökből „hat hónap kormányzás François Hollande-ot csinált”, az mindenképpen tény, hogy a kormányzás valósága és a brüsszeli vereségek letörték Ciprasz radikalizmusát. Elismerésre méltó, hogy Ciprasz, a demokratikus credóhoz híven, lemondásával elismerve saját ideológiai transzformációját, az új alakhoz, új programhoz új mandátumot kért. Amelyet, ismervé a demokratikus választók tömegeinek egyes politikai figurákhoz való vonzódását – ami sok esetben felülüti az egyes ideológiák vagy pártok iránti hűséget –, jó eséllyel meg is fog kapni.

S ezzel meg is érkezünk az elmúlt nyolc hónap egyik legszívderítőbb

tanulságához, nevezetesen, hogy ismét megjelent egy *nagy politikusfigura* az európai szintéren. Semmi kétség afelől, hogy a kilencvenes és a korai kétezres évekbeli boldog békeidők, benne az egypólusos világ szilárdságának és az európai integráció konszenzualitásának és visszafordíthatatlanságának illúziójával, nem kedveztek eredeti és jelentős politikai karakterek felszínre töréséhez. Valéry Giscard d’Estaing, Konrad Adenauer és Margaret Thatcher korának elmúltával puha és nem normatív politikai karakterek – legyenek bár „tehetségesek” – vették át az irányítást. A Ciprasz körüli dráma a maga teljességében ezért régi-új jelenség. Olyan politikai közhelyeket láthatunk megvalósulni élő egyenesben, mint hogy „a hatalom moderál”. Ciprasz eddig Brüsszelben minden csatát elvesztett, de Athénban mindet megnyerte. Nehéz elkerülni, hogy imponáljon az a politika- és ütemérzék, amellyel a dráma egyes állomásain a saját pozícióját rendíthetetlenül biztosítja.

Válság és nézőpontok

A görög adósságválságban a legnépszerűbb – és nem illegitim – nézőpont a lustaságnarratíva, másképpen szólva az első világbeli életszínvonal fenntartása stagnáló termelékenység mellett – mégpedig nyugati adományok nélkül. De nemcsak az életszínvonalat, hanem a stratégiai felkészültséget is fenn kellett tartaniuk a görögöknek – szintén lehetetlen helyzetben. A hidegháború, majd a délszláv háborúk végével a Nyugat elvesztette érdeklődését Görögország iránt, és ezzel megszűnt az a segítség, amely talpon tartotta a tőkeszegény gazdaságot. Maradt viszont a Törökországtól való egzisztenciális fenyegetés – vagy legalábbis annak illúziója –, maradt egy igen instabil Közép-Balkán, és maradt egy terhes szomszédság a hivatalosan is revizionista, újonnan független Macedóni-

ával. Ezekkel a stratégiai fenyegetésekkel a görög lakosság is tisztában van, annyira, hogy teljes mellszélességgel támogatta a kilencvenes évek őrült katonai beruházásait. A Ciprus 1974-es török megszállása után indult mozgósítás hivatalosan csak 2001-ben szűnt meg; ekkorra a háborús veszély – kissé egyoldalú – fegyverkezési versennyé alakult. De Athén 2001 után is mindenáron elkerülte volna a Törökország mögötti lemaradást: 2003 és 2007 között a világ negyedik legnagyobb fegyverimportőre volt. 2010-től kezdődően a megszorítások természetesen a katonai beruházásokat is érintették: a fegyverimport 2007 és 2012 között több mint 60 százalékkal esett vissza, a haderő létszáma pedig a 2005–2020-as terv szerint 20 százalékkal csökken majd; ezekben a megszorításokban pedig a pacifista Sziriza is jeleskedik. Ennek ellenére a görög katonai kiadások a NATO előrejelzése szerint idén is eléri majd a bruttó nemzeti termék 2,4 százalékát, amivel Görögország az első helyre kerül az EU-ban. Érdekes adalék, hogy e kiadások több mint 73 százalékát bérek teszik ki. Ezzel a számmal pedig nemcsak az egész NATO élvonalába katapultál Görögország, hanem további muníciót is szolgáltat a lustaságnarratíva szószólóinak.

A bizalmi deficit Görögország és minden szomszédja, de különösen Törökország között, illetve az utóbbival 1974-től a legutóbbi időkig folytatott fegyverkezési verseny mindenesetre jelentős részben okozója Görögország nagyarányú eladósodásának. A bekövetkezett – és több ponton rosszul kezelt – válság miatti stratégiai sebezhetőség ugyanakkor nem elhanyagolható kockázati tényező az erről tudomást alig vevő Európára nézve. A politikai instabilitás pedig – mint azt az akkor még radikális Sziriza januári választási győzelme, de még inkább az Arany Hajnal töretlen erősödése mutatja –

már középtávon is a szélsőség szélsőségének kedvez. Annak a nemzeti populista radikalizmusnak az előretörését segíti, amely direkt vagy indirekt módon, de az egyesült Európa ellen dolgozik, akkor is, ha a retorikája – mint a régi Szirizáé – egy alapvetően EU-konstruktív credóról tanúskodik.

Kockázat és kezelés

Nem kívánok beállni a Grexit esetén „ítéletnap-szenáriót” vizionáló realista héják sorába. Az eurózónából való kilépés – noha *terra incognita* – nem jelenti automatikusan az EU-ból és a NATO-ból való kilépést, sem a Putyinhoz dörgölözést. Úgy hiszem, az Oroszország felé kacsingatással Ciprasz inkább a brüsszeli tárgyalási pozícióját erősítette volna – ez a nyitás azonban a világ szemé láttára fulladt bukásba, és tette Cipraszt kilincselő lúzerré.

A kockázat mégis valós. A közös európai felelősség elhárítása, amit a Grexit jelentene, elkerülhetetlenül a – Görögországot a 19. század eleji függetlenségi harcok idejétől nagyjából folyamatosan támogató – Nyugattal való szakítás látszatát keltene. Tekintetbe véve a görög népnek a szomszédjaival szembeni mélyen gyökerező és a modern Görögországgal körülbelül egyidős frusztrációit, ez a látszat könnyen vezethetne a másik nagy történelmi pártfogóhoz, Oroszországhoz forduláshoz. Másrészt Görögország dezintegrálódása Európából az ország destabilizációjának kritikus pontja is lenne egyben. A szélről feltörő – adott esetben jobboldali – radikálisok vezetésével provokációk és konfliktusok veszélye árnyékolná be Macedóniát, Albániát, a török–görög határszakaszt és az Egei-tengert, valamint, ami talán a legaggasztóbb, Ciprust. Félő továbbá, hogy a Balkán déli csücskén növekvő instabilitás átgyűrűzne a félsziget többi részére, esetleg kiújítva az ott szunyókáló, első-

sorban Koszovó körül koncentrálódó konfliktusokat.

Figyelemre méltó körülmény továbbá, hogy a menekültválság kezelésében az EU-tag Görögországnak mint első belépési országnak kulcs szerepe lehet. A krízis magnitúdója, annak az integrációs folyamatra gyakorolt hatása – e sorok írásakor a schengeni övezet államai sorra állítják vissza a határellenőrzést – elkerülhetetlenné teszi a teljes körű reakciót. Ebben pedig szerepet kell kapnia a probléma gyökerének és tüneteinek kezelése – tehát a közel-keleti intervenció (a szociális, politikai és gazdasági szférákban, békés és adott esetben katonai eszközökkel), valamint az integrációs politika – mellett a közös európai határvédelem megerősítésének is. A mindig feszültséggel teli török–görög határ, ezen belül különösen a brit munkásosztály kedvelt nyaralóhelye, Kosz szigete a bevándorlók első belépési pontja az EU és a NATO területére. Az emberi jogi kérdéseken túlmenően tagadhatatlan, hogy a tömeges, ellenőrizhetetlen határsértés stratégiai sebezhetőséget jelent, így Európának egészen közvetlen biztonságpolitikai megfontolásokból eredően is szüksége van Görögországra.

Noha a Grexit pontos geopolitikai következményei előreláthatatlanok, gyanítható, hogy alapjaiban rengetné meg az európai egységprojektet, hosszabb távon pedig nagy valószínűséggel az észak-atlanti védelmi struktúrákat. A pontoszi görög származású (amerikai) volt európai NATO-főparancsnok, George Stavridis szerint a görög tárgyalódelegáció sokat emlegette ugyan a görög NATO- és EU-tagság értékét, csőlátású EU-s partnerei azonban csak a gazdasági kérdésekkel voltak hajlandók foglalkozni. Tény, hogy a stratégiai megfontolások jórészt kívül maradtak az EU-s döntéshozók látóterén. Ugyanakkor a NATO-parancsnokoknál a héjaság foglalkozási ártalomnak tekinthető.

Stavridis pedig nemcsak túloz, de nem is lát túl a politikai aktorok szerepén, a strukturális problémákig. Így nem láthatja, amit mi igen: hogy bár Merkel, Dijsselbloem, Juncker személyes felelőssége természetesen felvethető, a baj gyökere voltaképpen az idealista integrációs gondolkodás és a normatív hatalmi paradigma mozdíthatatlansága. Így talán a legsúlyosabb vád, amellyel az említett vezetők illethetők, az, hogy nem bátor, nagy formátumú reformerek – ami persze igen súlyos vád.

Nem kétséges: az Európai Unió első számú stratégiai imperatívusza az instabil és éppen csak alakuló 21. századi világrendben mind a kelet-európai, mind a balkáni térség stabilitása, mégpedig liberális, jogállami demokratikus keretek közt, melyek elősegítik az integrációt. Ne legyenek illúzióink: ez legalábbis rövid és középtávon a konkurens regionális hatalmak, elsősorban Oroszország és – szigorúan – másodsorban Törökország kívül tartását jelenti. Minderről azonban csak teoretikusan beszélhetünk, mert a stratégiai imperatívuszokat nem fogják fel Brüsszelben; az EU minden tekintetben igen messze áll az integrációnak attól a szintjétől, ahol egy egységes stratégia kialakulhatna.

Ennek elsősorban két akadály áll az útjában: egyrészt a monnet-izmus begyepesedettsége, tehát az ideológiai zártság, másrészt pedig az európai politika – vagyis az európai érdek megjelenési lehetőségének – hiánya a nemzetállami (populista) politika és a nemzeti érdekek Európájában. Ebben az Európában olyan paradox helyzetek állhatnak elő – mint a Sziriza januári választási győzelme óta gyakran –, amelyekben a közös intézmények ténykedése nemhogy segítené, de hátráltatja a közös problémák megoldását. Nagy reform kell, amihez nagy reformerek kellenek.

Vagy lehet, hogy meg kell húzni a ravaszt.